Божидар Карађорђевић

МНОГОСТРУКИ ЖИВОТ

Уредник
Зоран Колунџија

Наслов изворноī издања:
Bogidar Karageorgevitch
LA VIE MULTIPLE
(nouvelles posthumes)
Avec une préface de Jean Finot
Paris, La Revue mondiale, 1921.

Са францускоī īревела:
Станислава Лазаревић

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2026.

Ниједан део ове књиге не може се користити нити репродуковати
у било ком облику без писане сагласности издавача.
Сва права задржана.

БОЖИДАР КАРАЂОРЂЕВИЋ

МНОГОСТРУКИ ЖИВОТ

(Постхумно објављене новеле)

Са уводом Жана Финоа

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

Prince BOGIDAR KARAGEORGEVITCH

LA VIE MULTIPLE

(Nouvelles posthumes)

Avec une préface de JEAN FINOT

QUATRIÈME ÉDITION

PARIS
Editions de LA REVUE MONDIALE
45, rue Jacob (VI')
—
1921

Prix : 5 francs sans majoration

УВОД

Аутор страница које објављујемо у наставку прерано је отргнут од свих оних који су га познавали, били му наклоњени и дивили му се. Овај члан славне породице Карађорђевић годинама је био обожаван у Паризу као „Принц из бајке“. И заправо је то и био. Његово име наговештавало је предодређење, јер „Божидар“ значи дар Божји.

Изванредно надарен по природи, истовремено је био уметник, песник, романсијер и ликовни критичар. У свакој од ових области оставио је лични траг. Обичаји, осећања, веровања, религиозни обреди, све то је он пренео изузетном умешношћу и у француском стилу тако савршено да се неки критичари нису устручавали да га ставе уз Пјера Лотија, уз још неке његове заводљиве вештине.

Његово дело *Белешке о Индији* било је право откриће магије коју су многи други описали пре њега, а нису успели да дочарају мистериозне склоности њених становника.

У области индустријског дизајна, направио је многа генијална остварења која је успешно спровела у дело париска индустрија.

Полиглота и саговорник без премца, био је цењен и поштован како у уметничким, тако и у књижевним и друштвеним круговима. Између осталог, дивљење Марије Башкирцеве према кнезу Божидару било је изражено у портрету који је вредан колико и њени *Мемоари* за разумевање неухватљиве душе младе Московљанке, чији су живот и дела произвели тако дубок утисак на француски и страни интелектуални свет у освит овог века.

Најпознатији портретисти настојали су, додуше, да овековече изражајно и радознало лице кнеза Божидара, а у Музеју у Београду, који засигурно има посебне просторије посвећене успомени на њега, као и на његовог старијег брата, кнеза Алексе, биће смештено неколико ремек дела савременог сликарства посвећених сећању на два брата.

***

Међу славним покојницима, Франсоа Копе, Сули Прудом и многим другима, као и међу живима, мадам Жилијет Адам, Лоти, писци, политичари, велики уметници сачували су незаборавна сећања на српског кнеза, дубоко укљученог у еволуцију предратне француске мисли.

Овај кнез је био убеђени демократа у души много пре настанка тог појма! Док су „снобови“ желели да му се додворују као краљевом рођаку,

велики уметник је дао слободу својој љубави и поштовању према Раду. То је било његово божанство, поготово што је, не желећи да живи на рачун богатства, да прода своју личност примањем злата од богате наследнице, тешком муком зарађивао за скроман живот. Јер, годинама је живео од племенитог занимања занатлије. Као уметник-занатлија, почео је да ради у граверској радионици у Фобур Сент-Антоан. Појава ове париске славне личности међу радницима Фобура изазвала је велику сензацију. Радници су обожавали свог друга племићког рода који је умео да се наметне колико својом добротом, тако и својим несвакидашњим талентима који су тежили обнови индустријске уметности.

Уметник је често ручао са својим друговима у малим, народним ресторанима, а неретко и на јавним трговима, седећи на клупи, поред других радника пред којима је исказивао своју скромност и трезвеност.

Монденски Париз је био потпуно изненађен када је сазнао за ово братство различитих класа које се постиже заједничким радом!

А увече, након што би провео дан у радионици у свом радничком комбинезону, свечано би се обукао и достојанствено улазио у своју улогу у свету.

***

Инстинктивна животна филозофија нагнала га је да презире уврежене и баналне судове о људима и стварима. Његов начин просуђивања догађаја био је прилагођен његовим егзистенцијалним потребама. Упркос трагичној судбини која га је оптерећивала, увек се чинио задовољним својом судбином.

Постојање двојице кнежева, јер је поред њега и њихове мајке, књегиње Сарке, живео и Божидаров старији брат, кнез Алекса, било је нешто импозантно и бескрајно дирљиво у исто време. За разлику од оронулог живота *Краљева у егзилу* који је Алфонс Доде својевремено мајсторски сликовито приказао, кућа на *Avenue du Bois de Boulogne* која је скривала недаће најстаријег огранка Карађорђевића, у Паризу је била позната и цењена као резиденција истински мудрих људи који су своју некадашњу величину умели да помире са сиромаштвом, да не кажем бедом, која их је непрестано притискала.

***

Два кнеза били су праунуци славног Карађорђа. Њихов деда Алекса, рођен у Тополи 1801. године, после пораза Срба 1813. године, повукао се у Аустрију, одакле је неколико година касније отишао да живи у Русији. Тамо је примљен у Пажевски корпус и у ближи круг цара Александра Првог.

Из брака са богатом Румунком из Бесарабије, имао је сина јединца, кнеза Ђорђа, који је оженио госпођицу Сарку, ћерку великог српског трговца и власника бродске агенције, чији су великодушни дарови његовој отаџбини били замашни.

Кнез Ђорђе је дошао у Француску и настанио се најпре у Паризу, где му је књегиња Сарка подарила два сина: Алексу, рођеног 1858, и Божидара, рођеног 1861. године.

Да бисмо разумели достојанство и племенитост живота Карађорђевића, било је довољно упоредити га са представницима друге династије, династије краља Милана, који су живели на истој *Avenue du Bois de Boulogne.*

Док су Обреновићи уживали у начину живота који је дискредитовао како углед њихове куће, тако и углед њихове матичне земље, кнежеви Алекса и Божидар су својим достојанственим и мукотрпним живљењем припремали трајне везе између своје матичне домовине и своје земље усвојења.

***

Париз и Француска нису заборавили херојство кнеза Алексе, који је са 50 година напустио нашу земљу током недавног балканског рата 1912. године да би се борио против Турака.

Из необјашњивих разлога, краљ Петар Први, рођак кнеза Алексе, очигледно није марио за

његово присуство у српској војсци и учешће у рату. У Паризу се то препознавало као својеврсни инстинктивни страх млађе устоличене гране, која није имала жељу да врати у Србију управо човека који је, по легитимистичким принципима, требало да буде на престолу уместо садашњег краља.

Остало је био неспоразум, јер ни кнез Алекса ни кнез Божидар никада нису изразили жељу да заузму место свог рођака. У неколико наврата, противници краља Петра прилазили су кнезу Алекси не би ли га подстакли да предузме тајни или отворени поход против свог династичког рођака. Али то је било узалуд! Оданост кнеза Алексе, као и његов ватрени патриотизам, нису му дозвољавали ову врсту мутних амбиција које се увек окрећу против интереса самог народа.

Исто је било 1917. и 1918. године, када је неколико заклетих непријатеља краља Петра и принца регента хтело да увуче кнеза Алексу у низ препредених интрига против безбедности владајуће династије. Лично сам имао прилику да присуствујем састанцима на којима се духовна величина кнеза Алексе најенергичније откривала, утирући сваку наду разјарених духова који су хтели да га гурну у овом опасном и непатриотском правцу. Приликом незаборавне посете, којом приликом сам у исто време упознао и регента Александра од Србије, указала ми се прилика да му предочим сву привржености његовог краљевског рођака, као и јунаштво које је испољио током Великог рата.

Након што је учествовао у биткама 1912. и 1913. године, кнез Алекса је умео да буде користан и на други начин током великих превирања. Постављен на чело здравствених служби, показао је посвећеност која је била и грандиозна и интелигентна. Србија, која је са ове тачке гледишта била највише погођена међу савезничким силама, имала је срећу да у њему нађе правог хероја грађанске дужности.

Управо у Србији, током ових година неуморног труда, упркос нарушеном здрављу, кнез Алекса је подлегао болести која га је релативно младог отргла од његових многобројних пријатеља и њихове наклоности.

***

Двојица браће су увек били веома сложни, упркос њиховим веома различитим карактерима. Док је кнез Алекса био обдарен свим особинама неоствареног суверена, кнез Божидар је постајао све познатији, на више поља књижевне и уметничке делатности.

Али то га није спречило да одржи лично достојанство. Морао је да употреби неупоредив такт како би избалансирао своје две наизглед непомирљиве ситуације.

Штавише, било је нечега на његовом лицу што је изазивало саосећајно поштовање и радозналост.

„Није изгледао као човек од крви и меса“, како га је једном приликом дефинисао један од наших заједничких пријатеља, сенатор Хуго ле Ру, као „човека који има вене, у коме тече крв, али је византијског лика, са једне од оних фресака са издуженим фигурама, без чулне стварности… Његов лик је био само профил, шиљата брада настављала се на врх носа. Очи су му биле искошене; повијених рамена и клонулих руку. А читавог живота је личио на распетог Христа.“

Ипак, иза ове видљиве патње зрачио је интензиван живот. Очи су му често сијале снажним сјајем. Он је јасно стављао до знања колико је телесни омотач мали у поређењу са силама душе. Његова страст за лепотом, његове увек будне мисли надјачавали су ситуацију пуну недаћа које му је доделила судбина.

Сви производи његове уметничке душе одражавали су, дакле, нешто натприродно што се изразито косило са баналностима париског живота.

***

Годинама се у Паризу причало о костимираној вечери у опатији Жиф, коју је приредила госпођа Жилијет Адам. У једном тренутку у касној ноћи зачуо се глас иза рушевина опатије. Дубока емоција је преплавила све присутне. Певао је кнез Божидар, уз гитарску пратњу Пјера Лотија.

Његов глас, тако милозвучан и тако задивљујући, препричавао је беду и несрећу развлашћених и свргнутих владара. А публику из које се проломио френетичан аплауз преплавила је туга, пред призором Кнеза који се смешио кроз сузе!

Уметничко наслеђе које нам је оставио оригинално је колико и разноврсно. Његов уметнички намештај, чешљеви, кашике, рељефна кожа, фантастични везови, упркос њиховој хармоничној лепоти, поставке драгог камења, које су многи златари касније опонашали, донели су много напретка у нашој индустријској уметности. Многи од ових предмета појављују се у музејима у Старом и Новом свету.

Као што је био неупоредив певач и један од Фореових најбољих ученика, био је и сликар необичног талента.

Један од његових учитеља, мој незаборавни пријатељ Рол, председник Националног друштва лепих уметности, једног дана ми је говорио о њему као о једном од његових ученика који је могао да стекне светску славу, да је желео да истраје у свом сликарском послу!

Али његова природа, тако богато обдарена, одвлачила га је на све стране. Као аутор изузетних романа и кратких прича, био је истовремено и веома цењен ликовни критичар у Француској и другде. Његово познавање језика (говорио их је пола туцета) и страних земаља омогућило му је ретко и дубоко разумевање страних духовних

миљеа. А његова палета критика је тако обогаћена најуспешнијим поређењима, позајмљеним из уметности и књижевности свих земаља.

Тако је сарађивао, осим у некадашњој *Revue des Revues*, са бројним енглеским, америчким, немачким и руским часописима. Неке од његових студија заслужују да буду прештампане, јер садрже запажања која остају и исправна и истинита.

***

Подсетимо се, на пример, једне студије о дечијим играчкама која је објављена у једном енглеском часопису. Тада је констатовао чињеницу која је остала непримећена од стране просветних радника: модерна играчка снажно расплињује наше поимање. Она му даје љубав према лажном, према „варљивом". Лутке које дајемо девојчицама делују на нездрав начин на њихову психу. Дође дан када девојчица жели да буде налик на њену лутку, када девојчица на свом тоалетном сточићу тражи производе који претварају женско лице у одвратну маску. А кнез Божидар ми је једног дана представио генијалан педагошки систем који би требало да, црпећи своје ресурсе, трансформише дух помоћу радикално прерађених играчака.

Животи два кнеза били су крајње узорни поред њихове изузетне мајке која је умела да сачува достојанство усред свих недаћа које јој је нанела

судбина. Књегиња Сарка има нешто заиста краљевско у својој физиономији што годинама одолева налетима недаћа.

Њен дом на *Avenue du Bois de Boulogne* примао је, поред владара и чланова владајућих династија, велике писце, велике уметнике, велике даме, глумице, као и једноставне уметничке раднике. Био је то један од најзанимљивијих и најтраженијих салона у престоници.

И данас, након што је изгубила оба сина, остала сама и изолована од света, удова српска књегиња има само један циљ у животу: да допринесе слави своје отаџбине, тако што ће свет боље упознати њене вољене покојнике.

Као дугогодишњи пријатељ двојице преминулих великана, јер су ми били подједнако драги, могао сам само са захвалношћу да поздравим драгоцене, необјављене рукописе кнеза Божидара које ми је његова мајка управо поверила, да би избавила од заборава све што заслужује да остане у мислима потоњих нараштаја, везано за постојање и нестанак ова два наследника тако чувеног презимена – Карађорђевић.

Жан Фино

I
СВЕЋА

Чули сте шта је речено*:* „Око за око и зуб за зуб“.
А ја вам кажем: не супротстављајте се злом човеку,
него, ако те неко удари по десном образу,
окрени му и други
Матеј *5:38-39.*

Бејаше то у време Господара. Било је властелина свих врста. Било је неких који су мислили на Бога када би дошао њихов последњи час, и који би се сажалили на људе. Било је и других који су били као богови, а о којима је боље и не говорити. Али било је господара горих од ослобођених робова, горих од људи који су изашли из блата и постали принчеви. А они су били ти који су највише отежавали живот сиромашним људима.

На властелинском имању беше један такав управитељ. Није било тог кулука који није наметнуо људима у селу. Било је много земље, а земља је била добра, и било је воде и ливада и шума. Било је довољно за све, и за господара и за

поданике. Али Господар је имао за управитеља једног од својих кметова са другог имања.

Управитељ је преузео управљање пословима и стално је био за вратом мужицима. И сам је имао породицу, жену и две удате ћерке; имао је уштеђевину и могао је да живи не заглибивши се у грех. Али он је по природи био опак и почео је да тоне у грех. Прво је почео тако што је сваког дана слао сељаке на додатне послове. Подигао је циглану и исцрпљивао од умора жене и мужике, чак је и цигле продавао за свој рачун. Мужици отидоше у Москву да се пожале власнику, но то беше узалуд. Отпустио је мужике не наградивши их и не смањивши власт управитеља. Кад је управитељ сазнао да су сељани били отишли да се жале на њега, почео је да им се свети. И живот је постао још тежи за мужике. Међу мужицима је било неких издајника, почели су да оптужују своју браћу и проказују једни друге. И народ је почео да пропада, а управитељ је постајао све окрутнији.

Бивало је све горе и горе и дошло је до тога да су га се сељани плашили као дивље звери. Ако би пролазио селом, сви су од њега бежали као од вука, или се сакривали где год, да му не западну за око. Управитељ је то видео и био је још више раздражен осећајући да га се људи плаше. Штавише, малтретирао је људе на послу све већим захтевима, а мужици су морали много да трпе од њега.

Неки злотвори његове врсте су већ били убијани, и мужици почеше да причају о томе међу

собом. Окупили су се на забаченом месту и најодважнији рекоше: „Докле ћемо више да трпимо тог злотвора? Нека бар сконча, убити тако нешто није грех.“

Сељаци се окупише једном приликом у шуми, дан уочи Ускрса. Управитељ их је био послао да чисте господареву шуму. Окупили су се у време вечере и почели да разговарају.

„Какав је сада наш живот?“ рекоше. „Израбљује нас послом, а ни дању ни ноћу, како жене тако и мушкарци, немамо више одмора. А кад му падне на ум, он нас кињи и бичује. Симеон је умро од задобијених удараца, а Онисима мучи. Дакле, шта још чекамо?“

„Доћи ће овде вечерас и понашаће се као и увек. Остаје нам само да га скинемо са коња, да га ударимо секиром и ствар ће бити готова. Закопаћемо га било где, као пса, и завршити с тим. Али морамо се заклети да ћемо остати уједињени. Нека сви одговарају за једног. Нека нико не ода другог.“

Тако је говорио Василиј Миноев. Више него све остале, иритирао га је управитељ. Сваке недеље га је бичевао, а тукао је и његову жену, коју беше узео за куварицу.

Мужици се тако договорише, а увече је управитељ стигао у шуму.

Дошао је на коњу, и одмах је почео да их све вређа јер нису секли дрва по наређењу. Међу посеченим стаблима беше липа: „Нисам рекао да се посеку липе. Ко ју је посекао? Реците одмах или ћу вас све избичевати.“ Почиње да трага у ком се

реду налази посечена липа. Указује му се на Сидора. И управитељ ударцем своје камџије окрвави мужиково лице. Па бичује Василија Татара, јер му је гомила премала, и затим се враћа кући.

Те вечери, окупише се опет сељаци и Василије проговори: „Хеј, људи! Ви нисте људи, него врапци. 'Држаћемо се, издржаћемо, немојмо никога да проказујемо… Немојмо никога да одамо, ујединимо се за заједнички циљ.' Када се обрушио на Сидора, требало је да збијете редове и да завршите с њим. А оно ваше: 'Немојмо да прокажемо, немојмо да прокажемо, издржаћемо, издржаћемо', чим је насрнуо на вас, претворило се у бекство."

Све чешће су тако говорили, и мужици одлучише да убију управитеља. На Страсну седмицу управитељ је наредио мужицима да ору земљу да би се на Васкрс могла сејати зоб. Мужици се жестоко ражестише на ову увреду, па се окупише у Василијевом дворишту и поново почеше да се саветују: „Ако је заборавио Бога, и ако тако нешто захтева, онда га, истина, треба убити. Нека умре од руке једног од нас!"

Дошао је и Пјотр Микејев. Пјотр је био благ човек и није се слагао са мужицима. Дакле, он је дошао и слушао њихов говор, па рече: „Велики је ово грех, браћо, што ћете починити, да погубите једну душу, то је озбиљна ствар. Лако је уништити душу која не припада теби, али шта ћеш са својом? Он се понаша лоше, али то ради отворено. Браћо, морамо да патимо."